

Instituties en efficiëntie: de 'moderne' institutionele economie

*Jan de Jonge*¹

Hoe neoklassiek kan een institutionele theorie zijn (en toch nog institutioneel heten)? In deze bijdrage houdt de auteur de 'moderne' institutionele theorie tegen het licht. Hij laat zien hoe de relatie tussen instituties en allocatieve efficiëntie in twee richtingen is uitgewerkt. (Van de redactie)

De waardering voor het onderzoek naar de institutionele aspecten van economische processen is de laatste jaren sterk toegenomen. Illustratief is de toekenning van de Nobelprijs voor de economie aan Coase en aan North. Mede door hun pionierswerk zijn er diverse scholen ontstaan die aandacht schenken aan instituties, zoals de eigendomsrechtenschool (o.a. Alchian en Demsetz), de transactiekostentheorie (o.a. Williamson), de rechtseconomie (o.a. Posner) en de constitutionele theorie (o.a. Buchanan). Deze scholen hebben gemeen dat zij zich richten op de relatie tussen instituties en allocatieve efficiëntie en daarbij gebruik maken van concepten als eigendomsrechten en transactiekosten. In dit artikel zal ik betogen dat ondanks deze gemeenschappelijke achtergronden in de ontwikkeling van de 'moderne' institutionele economie twee richtingen zijn te ontwaren.

Een andere aspect, dat ik min of meer terloops ter sprake zal brengen, gaat over de vraag wat nu eigenlijk het institutionele karakter van deze scholen is. In de 'oude' Amerikaanse institutionele theorie (van Veblen, Commons, Ayres e.a.) nemen instituties de regulerende rol in van de markten in de neoklassieke theorie, waardoor het onderscheid tussen een institutionele benadering en een marktbenadering gemakkelijk in te zien was. De verschillen tussen de 'moderne' institutionele economie en de neoklassieke theorie zijn veel moeilijker vast te stellen. Ten eerste vertonen zij weinig affiniteit met hun voorgangers en ten tweede hebben zij weinig behoefte zich af te zetten tegen de neoklassieke theorie. Integendeel, de verwantschap met het neoklassieke

¹ Met dank aan twee anonieme referenten en aan Hans Schenk en Henk W. Plasmeijer voor de nuttige aanwijzingen bij eerdere versies van dit artikel.

gedachtengoed is opvallend groot. Niet alleen omdat het vraagstuk van de allocatieve efficiëntie centraal staat, maar ook omdat beiden het methodologisch individualisme aanhangen. Men kan zich daarom afvragen hoe institutioneel deze scholen zijn. Een bevredigend antwoord op deze vraag is in het bestek van dit artikel nauwelijks te geven, temeer daar het begrip institutie te pas en te onpas wordt gebruikt (zie Khalil, 1995; Ménard, 1995).

Instituties worden gewoonlijk gedefinieerd als gedragsregels of als gedragsregel-matigheden. In de economische sfeer beperkt men zich dan veelal tot die formele en informele regels die te maken hebben met transacties en contractvorming. Veel van deze regels refereren aan (de overdracht en bescherming van) eigendomsrechten en aan sancties bij het niet nakomen van contracten. Een probleem ontstaat als het begrip institutie ook gebruikt wordt om markten en organisaties aan te duiden. Dit is zeer verwarrend. Organisaties zijn handelende eenheden (zoals huishoudens), en we moeten de spelers en de regels uit elkaar houden (zie ook North, 1994). Een markt valt te omschrijven als een 'organische' structuur voor de coördinatie van economische activiteiten door middel van het prijsmechanisme. De markt is een handelingskader, geen handelingsregel. Tussen instituties en markten en organisaties bestaan natuurlijk wel verbanden, omdat markten en organisaties in een institutionele omgeving functioneren. In de loop van het artikel zal ik de aard en de functies van instituties binnen deze nieuwe institutionele stromingen ter sprake brengen, maar een (summier en voorlopig) antwoord op het institutionele karakter zal moeten wachten tot de afsluitende paragraaf.

Om een eerste indruk te krijgen van de betekenis van instituties in deze institutionele economie en te verduidelijken dat zich twee richtingen laten onderscheiden, stel ik voor terug te keren naar de bron. Dat wil zeggen, ons te wenden tot Coase die met twee befaamde artikelen '*The nature of the firm*' uit 1937 en '*The problem of social cost*' uit 1960 de grondslagen legde voor de 'moderne' institutionele economie.

2. Enige achtergronden

In '*The nature of the firm*' stelde Coase de vraag: 'Waarom bestaan er bedrijven? Waarom gaan rationele actoren hiërarchische relaties aan en coördineren zij hun handelingen via een centrale autoriteit? Waarom vertrouwen zij niet op de vrijwillige ruil en de automatische coördinatie via de markt?' Het onderscheidend kenmerk van een bedrijf is, volgens Coase, dat het het prijsmechanisme vervangt. Hij beschouwt de allocatie via de markt en de allocatie in een bedrijf als twee alternatieve methoden om de produktie te coördineren. Wat daarom verklaard moet worden is waarom de ene integrerende kracht (de ondernemer) in de plaats treedt van de andere integrerende kracht (het prij

smechanisme). De reden moet wel zijn dat er kosten verbonden zijn aan het gebruik van het prijsmechanisme.

Van deze kosten kan men een indruk krijgen door zich voor te stellen dat alle produktieve activiteiten door onafhankelijke producenten verricht worden waardoor afnemers afzonderlijk zouden moeten onderhandelen met elke producent die componenten levert voor het eindprodukt. Er kan aanzienlijk op transactiekosten worden bezuinigd indien de producenten in teamverband gaan samenwerken onder leiding van een ondernemer. Afnemers hoeven dan alleen te onderhandelen met de ondernemer, die de produktiefactoren heeft ingehuurd en coördineert. Ook de producenten hoeven onder elkaar niet voortdurend contracten af te sluiten. Deze contracten worden vervangen door één contract waarin de producent:

'... for a certain remuneration (...) agrees to obey the directions of an entrepreneur within certain limits.' (Coase, 1990, 39)

Verdere bezuinigingen op transactiekosten zijn mogelijk door contracten voor een langere termijn af te sluiten, waarbij algemene inspanningsverrichtingen worden overeengekomen. De details over specifieke verrichtingen worden later ingevuld.

'A firm is likely, therefore, to emerge in those cases where a very short term contract would be unsatisfactory.' (Coase, 1990, 40)

Coase pleit voor een vergelijkende analyse waarbij de allocatie via markten en bedrijven met elkaar worden vergeleken op basis van de transactiekosten die ermee gemoeid zijn. Op het niveau van het economische systeem is de implicatie dat de allocatieve efficiëntie bepaald wordt door de optimale mix van bedrijven en markten. Het allocatief evenwicht wordt gevonden bij het laagste niveau van de onvermijdelijke transactiekosten (gegeven de institutionele omgeving).

Naar aanleiding van dit artikel heeft zich een debat ontwikkeld over de precieze aard van een bedrijf. Wordt een bedrijf inderdaad gekenmerkt door een gezagsstructuur, waarbij de ondernemer de coördinatie van de activiteiten op zich neemt en het bedrijf als een collectieve actor optreedt? Of is een bedrijf een 'legale fictie', een voertuig voor de behartiging van de afzonderlijke belangen van de participanten? Dit debat beweegt zich op het terrein van de organisatie-theorie en heeft als inzet de vraag in hoeverre de zienswijze van Coase verenigbaar is met de neoklassieke theorie, die als theorie van gedecentraliseerde ruilbetrekkingen moeilijk overweg kan met zaken als planning en gezag.

In "The problem social cost" analyseerde Coase het verschijnsel van (negatieve) externe effecten. Hij nam hierin afstand van de gangbare (Pigouviaanse) opvatting dat degenen die externe effecten veroorzaken daar financieel en anderszins op aangesproken moeten worden. Het uitgangspunt van Coase bij het beoordelen van externe effecten is dat er altijd twee partijen in het geding

zijn die beide (eigendoms-)rechten hebben. De fabricant die stankoverlast veroorzaakt, heeft het recht te produceren en moet, indien zijn recht wordt hergedefinieerd (produceren mag, mits) gecompenseerd worden. Het probleem is daarin altijd mag A schade toebrengen aan B of mag B A schaden. De oplossing is de ernstigste schade te vermijden. De efficiënte oplossing is niet simpelweg een kwestie van het internaliseren van kosten, maar de vraag hoe en of de kosten geïnternaliseerd moeten worden. De mening van Coase was dat indien de rechten om zekere handelingen uit te voeren gekocht en verkocht kunnen worden, ze verworven zullen worden door degene voor wie ze de hoogste waarde vertegenwoordigen. Indien de actoren rationeel zijn, de onderhandeling kosteloos en er geen wettelijke barrières tegen onderhandelingen zijn, dan gaan de transacties door tot het punt waar verdere onderhandelingen de situatie niet zouden kunnen verbeteren en er een optimale allocatie is bereikt. Dit is het Coase theorema, dat er op neer komt dat de wettelijke toewijzing van eigendomsrechten er niet toe doet, omdat de markt de feitelijke toewijzing zal bepalen, mits de eigendomsrechten goed gedefinieerd zijn en vrij verhandeld kunnen worden. Dit gaat echter alleen op indien er geen transactiekosten zijn. In de werkelijkheid wordt hier nooit aan voldaan en verhinderen de transactiekosten internalisatie van externe effecten indien de kosten van de herallocatie van eigendomsrechten niet op wegen tegen de baten. De implicatie is dat de markt niet het bestaan van alle externe effecten aangewezen mag worden, en dat niet alle externe effecten geëlimineerd hoeven te worden (zie ook Furubotn en Pejovich, 1972, 1142 e.v.). Men mag namelijk evenmin verwachten dat de overheid probleem kan oplossen. Elke aanpak heeft zijn keerzijden en kosten (Medema, 1996).

De betekenis van dit artikel gaat echter nog verder. Zij maakt duidelijk dat de essentie van ruiltransacties niet de overdracht is van fysieke goederen of immateriële diensten, maar de overdracht van eigendomsrechten. Door eigendomsrechten toe te wijzen, te specificeren of te veranderen kan de internalisatie van externe effecten worden bevorderd en daardoor de allocatieve efficiëntie (indirekt) worden vergroot.

In het artikel over externe effecten worden de transactiekosten daarmee in een bredere (institutionele) context geplaatst. Dahlman (1979) heeft de volgende categorisering van de transactiekosten gegeven: a) de kosten die verbonden zijn met het zoeken en verwerven van informatie; b) de kosten die verbonden zijn met beslissen en onderhandelen en c) de kosten die gemoeid zijn met het toezicht op de naleving van de contractuele overeenkomsten. Formele en informele regels kunnen deze kosten verminderen en daardoor bijdragen aan het vergroten van de allocatieve efficiëntie.

In combinatie wijzen beide artikelen op het belang van de institutionele structuur van de productie, zoals Coase het in zijn Nobelprijzlesing formuleerde (en wat gewoonlijk de institutionele inbedding van het economisch systeem

wordt genoemd). Zonder regels zouden de contracten voor transacties slechts moeizaam of niet tot stand komen en zou de internalisatie van externe effecten achterwege blijven. Dit roept de vraag op in hoeverre de institutionele structuur als gegeven mag worden beschouwd. Het gaat daarbij om het volgende. Indien bij positieve transactiekosten de baten van de internalisatie van externe effecten geringer geschat worden dan de kosten zullen potentiële Paretoverbeteringen niet tot stand te komen. We kunnen daarom een onderscheid maken tussen Pareto-relevante externe effecten en Pareto-irrelevante externe effecten². Indien na onderhandelingen tussen rationele actoren alleen nog Pareto-irrelevante externe effecten overschieten, dan is de bereikte allocatie optimaal (efficiënt). De kwestie waar het om gaat is of uit de aanwezigheid van transactiekosten niet al te gauw de conclusie getrokken wordt dat de bestaande allocatie efficiënt is omdat alleen Pareto-irrelevante externe effecten resteren (zie Dahlman). Er zou daarom onderscheid gemaakt moeten worden tussen vermijdbare en onvermijdbarke transactiekosten. Immers indien niet wordt (of kan worden) vastgesteld welke transactiekosten voor *alle* actoren onvermijdbaar zijn, dan zou elke uitkomst efficiënt zijn (Furubotn, 1990).

Ten aanzien van de vraag of bepaalde transactiekosten onvermijdbaar zijn, stuit men direct op de vraag in hoeverre de institutionele arrangementen effectief zijn. In het antwoord daarop kan men twee benaderingen onderscheiden: men kan vertrouwen stellen in een autonoom selectieproces of bewust ingrijpen. In het ene geval neemt men aan dat de bestaande instituties onder de omstandigheden, en met verwijzing naar een proces van natuurlijke selectie, de meest effectieve zijn. In het andere geval zal men nagaan of er een institutioneel alternatief (denkbaar) is, waar de transactiekosten worden gereduceerd, bijvoorbeeld door een aanpassing van de eigendomsrechten (zie Demsetz, 1967). In beide gevallen geldt dat het onderscheid tussen vermijdbare en onvermijdbarke transactiekosten vervalt indien er geen alternatieven bestaan of denkbaar zijn.

Wat heeft deze recapitulatie ons opgebracht? Uitgaande van Coase kan worden vastgesteld dat de 'moderne' institutionele economie zich richt op het probleem van de allocatieve efficiëntie in termen van transactiekosten en instituties. Daarbij gaat het zowel om de inzet van alternatieve allocatieve arrangementen (markten en bedrijven), als om de internalisatie van externe effecten.

² Het onderscheid tussen Pareto-relevante en Pareto-irrelevante externe effecten is afkomstig van Buchanan en Stubblebine. Zij omschrijven een extern effect als potentieel relevant indien de benadeelde partij (A), de wens heeft het gedrag van de veroorzaker (B) te veranderen door ruil, overeenkomst, collectieve handeling en dergelijke. Een extern effect dat geen reactie oproept beschouwen zij als irrelevant. (Buchanan en Stubblebine, 1962, 374). In mijn definitie is het bestaan van transactiekosten de oorzaak ervan dat de benadeelde partij geen stappen onderneemt.

Door navolgers van Coase is diens analyse over het bestaan van bedrijven uitgewerkt in twee richtingen: de eigendomsrechtenbenadering en de transactiekostentheorie. Zij verschillen in het contrast dat zij aanbrengen tussen de allocatie via de markt en via een bedrijf. De argumenten, waarom in de één wel een scherp onderscheid is aangebracht en in de ander niet, zijn dermate verschillend dat ik deze 'organisatietheorieën' gebruik als de basis voor een tweedeling binnen de 'moderne' institutionele economie. In de volgende paragraaf zal ik deze verschillen verder toelichten. Daarna zal ik de kwestie van de efficiëntie van de bestaande allocatieve en institutionele arrangementen tersprake brengen. Ik zal ingaan op het veel gebruikte argument dat de bestaande allocatieve en institutionele arrangementen wel efficiënt moeten zijn, omdat hun bestaan het bewijs is dat zij de natuurlijke selectie hebben doorstaan. Daar tegenover staat de opvatting dat niet te snel geconcludeerd moet worden dat de transactiekosten onvermijdelijk zijn en dat het onder bepaalde omstandigheden wenselijk kan zijn doelmatiger arrangementen te ontwerpen. Er bestaat binnen de literatuur dus nog een andere tweedeling, namelijk een benadering waarin men vertrouwt op een proces van autonome selectie en een benadering waarin ruimte is voor ontwerpactiviteiten.

De combinatie van beide tweedelingen levert het materiaal om binnen de 'moderne' institutionele economie twee richtingen te onderscheiden.

3. Bedrijven en markten

Het vraagstuk van de allocatieve efficiëntie is in twee richtingen verder uitgewerkt. In de ene richting speelt de allocatie zich af tussen bedrijven (hierarchy) en markten; de andere stelt dat dit onderscheid weinig relevant is en er veeleer sprake is van een continuüm van contractuele arrangementen. Ze worden respectievelijk de transactiekostentheorie en de eigendomsrechtenbenadering genoemd³. De een beoordeelt de efficiëntie van allocatieve arrangementen (die ik als generieke term gebruik) in termen van transactiekosten, de ander in termen van inspanningsprikkels.

De grondslagen voor de eigendomsrechtenbenadering zijn gelegd door Alchian en Demsetz in een artikel van 1972. In dit artikel betwisten zij dat de essentie van bedrijven ligt opgesloten in de hiërarchische structuur, waardoor conflicten en meningsverschillen sneller zijn op te lossen dan op de markt (zoals de

³ Ook in de transactiekostentheorie treden contracten prominent op. Williamson beschrijft bedrijven zelfs regelmatig als een 'nexus of contracts', al voegt hij daar aan toe dat wat typerend is voor een bedrijf, namelijk dat de coördinatie plaatsvindt via gezag, met deze term verborgen blijft (Williamson, 1991). In de eigendomsrechtentheorie spelen transactiekosten wel een rol, zij het geen prominente.

transactiekostentheorie beweert). Volgens hen bestaat er geen wezenlijk verschil in de machtsverhouding tussen de kruidenier en zijn hulp en tussen de kruidenier en zijn klant. Evenals dit het geval is bij klant en kruidenier zouden ook hulp en kruidenier voortdurend aan het (her-)onderhandelen zijn over contracten die voor beide partijen acceptabel zijn. Zij concluderen daarom dat:

'Long-term contracts between employer and employee are not the essence of the organization we call a firm' (Alchian en Demsetz, 1972, 777)⁴

Het kenmerk van teamwerk is dat de bijdragen van de teamleden aan de collectieve prestatie niet afzonderlijk gemeten kunnen worden. Het enige dat mogelijk is, is het meten van de inspanningen van de teamleden. Waar geen controle is op de inspanningen die teamleden zich getroosten loopt men het risico dat sommige er de kantjes aflopen (*shirking*) en het team daarmee verwikkeld raakt in een *'free-rider'* probleem.

Om de inspanningen te meten, de beloning van de teamleden vast te stellen en het lijntrekken te verminderen, is het efficiënt indien een lid van het team als toezichthouder gaat optreden en de verrichtingen van de anderen gaat controleren. De teamleden zouden deze functie bij toerbeurt kunnen vervullen, maar dan verliest men de voordelen van specialisatie. Er wordt daarom een vaste toezichthouder benoemd. De vraag wordt dan: wie houdt er toezicht op de toezichthouder? De beste manier om dit probleem op te lossen is de toezichthouder het recht te geven op het residu dat over blijft nadat de andere teamleden een beloning hebben ontvangen. Om de andere teamleden te kunnen disciplineren en het lijntrekken te verminderen, moet de toezichthouder de bevoegdheid hebben om met individuele teamleden te onderhandelen over hun contract en dit zo nodig te beëindigen.

Een team wordt voorgesteld als een *'coalition of resource owners'*. Binnen de coalitie berust de hiërarchie in de visie van Alchian en Demsetz op een ruilverhouding. De relatie tussen toezichthouder en teamleden ontstaat uit het spontane gedrag van rationele actoren. We zouden dit een neoHobbesiaans model kunnen noemen. Zoals de uitsluitend door eigenbelang gemotiveerde individuen in een natuurtoestand een soeverein aanwijzen, kiezen de leden van een team een toezichthouder. Alchian en Demsetz willen hiermee demonstreren dat er een rationele verklaring voor het ontstaan van organisaties gegeven kan worden.

In analyses van organisaties spelen twee concepten een belangrijke rol: *'adverse selection'* en *'moral hazard'* (Moe, 1984). De risico's van *'averechtere selectie'* en van *'normverschuiving'* zijn als theoretische concepten waardevol in die situaties waarbij een partij het gedrag van een andere partij probeert te controleren via materiële beloningen, of in situaties waarin men bepaalde

⁴ Alchian en Demsetz hebben later hun mening herzien en erkend dat lange termijncontracten veelvuldig voorkomen. Van veel belang achten zij dit punt overigens niet omdat ook deze contracten ten allen tijde ontbonden kunnen worden. (Zie Alchian en Woodward, 1988; Demsetz, 1993)

uitkomsten probeert te realiseren door het gedrag van anderen te structureren⁵. Omdat bij teamleden het risico van averechtse selectie niet meer speelt, doet interne reallocatie zich veelvuldig voor. De manager/ toezicht-houder beschikt over de informatie van de produktieve talenten van de teamleden. Het is vaak efficiënter om gebruik te maken van de bestaande talenten en mogelijkheden binnen de onderneming, dan ze via de markt te betrekken. Vanwege deze eigenschap kunnen ondernemingen beschouwd worden als '*...a privately owned market.*' En daarom:

'... we could consider the firm and the ordinary market as competing types of markets, competition between private proprietary markets and public (...) markets.' (Alchian en Demsetz, 1972, 795)

Het model van Alchian en Demsetz is door andere auteurs uitgebreid en toegespitst. Jensen en Meckling (1976) hebben het toegepast op het toezicht op het management. Zij veronderstellen dat de toezichhoudingskosten geringer zijn naarmate de concurrentie op de markt voor managers groter is. Ook van het koersverloop van de aandelen op de kapitaalmarkt zal een disciplinerende werking op het management uitgaan. In algemene termen luidt hun boodschap dat de concurrentie op relevante markten substantieel bijdraagt aan het disciplineren van de teamleden. Het idee dat markten fungeren als disciplineringsmechanismen is verder uitgewerkt door Fama (1980).

De keerzijde hiervan is dat contracten altijd opgezegd kunnen worden als de markt betere kansen biedt. De conclusie die uit deze analyse wordt getrokken is dat bedrijven geen andere doelen of belangen hebben dan die van de individuele leden. Een bedrijf is niet meer dan een legale fictie, waar de conflicterende doelstellingen van individuen met elkaar in evenwicht worden gebracht.

'(...) the 'behavior' of the firm is like the behavior of the market; i.e., the outcome of a complex equilibrium proces.' (Jensen en Meckling, 1976, 311)

De alternatieve benadering, de transactiekostentheorie, houdt zich bezig met een vergelijkend onderzoek naar de kosten van de planning, de uitvoering en het toezicht op taken onder alternatieve beheersstructuren (Williamson, 1985, 2). Williamson onderscheidt drie generieke vormen van beheersstructuren (of allocatieve arrangementen): markten, hybride vormen (bepaalde vormen van lange termijncontracten, franchising, regulatie en dergelijke) en hiërarchieën. Een kernidee van de transactiekosten benadering is dat het onmogelijk is om alle relevante onderhandelingen te concentreren in het ex ante stadium van de

⁵ De '*agency theory*' of het '*principal-agent*' model biedt een formele benadering van een relatie waarin een partij, de principaal een contractuele overeenkomst met een andere partij, de agent, overweegt in de verwachting dat de agent handelingen zal verrichten die uitkomsten opleveren die door de principaal gewenst worden. Principaal-agent relaties zijn bijvoorbeeld die tussen cliënt en advocaat, tussen patiënt en arts, tussen burgers en politici en tussen werkgevers en werknemers.

contractvorming. Elk contract dat betrekking heeft op de leverantie van een goed of dienst in de toekomst is incompleet. Geen enkel contract kan exact specificeren welke handelingen ondernomen moeten worden en welke betalingen moeten worden gedaan in alle mogelijke toekomstige omstandigheden. De reden is dat de partijen niet alle omstandigheden kunnen voorzien die van invloed zijn op de kosten van de verrichtingen of op de verrichtingen zelf. En al zouden de omstandigheden wel enigszins te voorzien zijn, dan nog is het beter te wachten met reageren tot het eenmaal zover is, in plaats van alles van te voren te plannen. Het gevolg is dat de contractpartijen algemene verrichtingsverwachtingen overeenkomen en procedures voor beslissingen in situaties waarover het contract niet expliciet is. De transactiekostenbenadering legt dus veel nadruk op de implicaties van onvolledige contracten voor onderhandelingen die in de toekomst ondernomen worden.

De gedragsveronderstellingen waar Williamson van uitgaat zijn beperkte rationaliteit en opportunisme. Gegeven beperkte rationaliteit is het onmogelijk om met alle contractuele aspecten rekening te houden. Dit zou overigens geen probleem zijn indien de contractpartijen niet opportunistisch waren. Indien men elkaar volkomen zou kunnen vertrouwen, zouden omvattende, maar incomplete, contracten wel werkbaar zijn.

De belangrijkste dimensies waarin transacties van elkaar verschillen zijn: de specificiteit van activa, onzekerheid en frequentie. Naarmate activa specifiek zijn, zijn ze minder inzetbaar in een alternatieve richting. Daar staat tegenover dat de investeringen een quasirent opleveren, namelijk het (positieve) verschil tussen de beloning in de huidige en een alternatieve aanwending. Bij onzekerheid denkt Williamson niet zozeer aan onvoorzien, toekomstige omstandigheden of aan communicatieproblemen, maar aan gedragsonzekerheid (die voortspuit uit het opportunisme). Dit beschouwt hij als een cruciale variabele (Williamson, 1986, 181). Gedragsonzekerheid is niet van belang indien men onafhankelijk is van bepaalde handelspartners. Men kan dan immers nieuwe handelspartners zoeken. Is men echter specifieke investeringen aangegaan en is de continuïteit van de handelsrelatie daarom van belang dan moet men arrangementen overeenkomen om zaken te regelen. Gedragsonzekerheid leidt tot strategisch gedrag; bij het maken van keuzes moet men steeds rekening houden met de keuzes die anderen zullen maken.

De frequentie van transacties is van invloed op de mate waarin men zich specifieke investeringen getroost. Naarmate de frequentie van de transacties groter is en meer specifieke investeringen zijn gedaan, zullen er lange termijn contracten ontstaan (die weer uitnodigen tot verdere specifieke investeringen). Om de relatie te continueren zijn onderlinge waarborgen nodig en regelingen om conflicten op te lossen.

Transacties die frequent terugkeren en waarbij (tenminste één van) de handelspartners zich specifieke investeringen getroost hebben (heeft), krijgen de gedaante van bilaterale transacties. De overgang van een situatie met een

groot aantal aanbieders naar een bilaterale onderhandelings situatie noemt Williamson de grote transformatie. In deze bilaterale onderhandelingen kan de strijd om de verdeling van de quasirent tot onderhandelingsinefficiënties leiden. Voor deze transacties zullen speciale, geüniformeerde beheersstructuren ontworpen worden. De transacties worden uit de markt genomen en georganiseerd binnen bedrijven (verticale integratie). De voordelen van bedrijven boven markten in het harmoniseren van bilaterale transacties zijn dat de prikkels tot suboptimale verrichtingen verminderen en meningsverschillen gemakkelijker en goedkoper opgelost kunnen worden, omdat men toegang heeft tot alle informatie (zie Williamson, 1981, 559).

Het verschil tussen de twee benaderingen kan om te beginnen aangeduid worden aan de hand van de categorisering van de transactiekosten door Dahlman. De eigendomsrechtenschool legt de nadruk op de kosten van toezicht op al bestaande contracten, de transactiekostentheorie, richt zich meer op de onderhandelings- en beslissingskosten in verband met voortgaande contractonderhandelingen (zie ook Alchian en Woodward; Foss, 1994).

De eigendomsrechtenschool maakt gebruik van het discrete contractparadigma, dat wil zeggen dat zij zich oriënteert op markttransacties die niet frequent zijn en waarbij de handelspartners geen specifieke investeringen aangaan. De inhoud van de contracten wordt vastgelegd aan de hand van reguliere contractvoorwaarden en wettelijke regels. Marktalternatieven vormen het belangrijkste wapen tegen opportunisme.

Alchian en Demsetz beweren dat autoriteit (de '*visible hand*') geen relevante categorie is voor de analyse van de onderneming. De belangrijkste reden dat zij geen onderscheid maken tussen de '*invisible hand*' op de markt en de '*visible hand*' binnen bedrijven is dat de leden van een team uitwisselbaar zijn met factoreigenaren die zich op de markt aanbieden. De 'exit'-mogelijkheden zijn groot en de 'exit'-kosten gering, waardoor externe markten functioneren als disciplineringsmechanismen⁶. Dienovereenkomstig wordt een bedrijf voorgesteld als een netwerk van contracten ('*nexus of contracts*'). Deze contracten kunnen al naar gelang de situatie verschillende vormen aannemen en vanuit dit gezichtspunt zijn de verschillen tussen contracten van marktpartijen en die binnen bedrijven slechts gradueel. Er is in feite sprake van een continuüm van alternatieve contractuele arrangementen (zie Cheung, 1983).

In de transactiekostentheorie is de belangrijkste reden om transacties over te hevelen van de markt naar bedrijven de combinatie van de afhankelijkheid van een handelspartner, het bedrijfsspecifieke karakter van de hulpbronnen en het

⁶ De eigendomsrechtentheorie zou zich kunnen oriënteren op de theorie van de '*contestable markets*' van Baumol (zie Baumol, 1982). Een benadering die door Williamson expliciet wordt verworpen omdat daarin geen rekening wordt gehouden met de bedrijfsspecifieke kwaliteiten van de ingezette middelen (Williamson, 1985, 31n)

gevaar van opportunistisch handelen. Een bedrijf is een 'corporate actor', een handelende, beslissende eenheid⁷.

De eigendomsrechtenschool geeft een verklaring van de allocatie over alternatieve contractvormen in termen van prikkels (en instituties), waar de transactiekostentheorie een verklaring geeft van de allocatie over alternatieve beheersstructuren in termen van transactiekosten en (instituties).

De verschillen tussen de eigendomsrechtenbenadering en de transactiekosten-theorie gaan verder dan het verschil in opvatting over de aard van de allocatieve arrangementen, ze hebben ook betrekking op de positie en de verandering van instituties. De eigendomsrechtenschool legt de nadruk op te kosten van toezicht op al bestaande contracten, uitgaande van ex ante ontworpen efficiënte contracten. In de transactiekostentheorie ligt de nadruk op het veilig stellen van overeengekomen contracten, dit tegen de achtergrond van het opportunistisch handelen van contractpartners in combinatie met onverwachte externe gebeurtenissen. Tegenover elkaar staan dus de opvatting dat de bestaande institutionele arrangementen zorgen voor efficiënte contracten en de opvatting dat onzekerheid en beperkte rationaliteit het onmogelijk maken de effectiviteit van de institutionele arrangementen bij voorbaat te verzekeren. Daarom zijn instituties niet louter gegeven, maar wordt ook nagedacht over het ontwerp van institutionele arrangementen die betere waarborgen tegen onzekerheid in z'n verschillende gedaanten kunnen geven. Dit betekent dat veranderingen in institutionele arrangementen niet louter exogeen zijn.

4. Selectie en ontwerp

In economische analyses wordt nogal eens verondersteld dat gangbare allocatieve arrangementen in de concurrentie met alternatieve arrangementen hun efficiëntie hebben bewezen (Hodgson, 1993; Vromen, 1994). Ter onderbouwing van deze stelling wordt vaak teruggegrepen op een artikel van Alchian uit 1950. In dit artikel beweerde Alchian dat bedrijven die zich goed weten aan te passen aan de eisen die de omgeving stelt, door het economisch systeem geselecteerd zullen worden om te overleven, terwijl andere zullen verdwijnen. Succesvolle, winstgevende, bedrijven beschikken over meer middelen en zullen uitbreiden, terwijl bedrijven die zich niet aan de verande-

⁷ Men zou haar kunnen beschouwen als een constitutie. De constitutie (de regels) definiëren zowel het domein van een bedrijf als diens werkwijze. (zie Vanberg, 1992). De voordelen van dit paradigma zijn dat het zich duidelijk onderscheidt van het contractparadigma want er bestaat geen analogie tussen de regels binnen het bedrijf en de regels op de markt (zie ook Ouchi, 1980; Simon, 1991).

rende omgeving hebben aangepast moeten inkrimpen en uiteindelijk verdwijnen. Alchian schreef dit artikel in reactie op het zogenaamde 'marginalismede-bat' dat betrekking had op het realisme van de vooronderstellingen van de marginalistische analyse.

Volgens Alchian is de veronderstelling dat bedrijven hun winsten maximaliseren betekenisloos indien er sprake is van onzekerheid. Hij formuleerde een alternatief model waarin de motieven van actoren en hun kennis over de uitkomsten van handelingsalternatieven irrelevant zijn. Dit model veronderstelt slechts de aanwezigheid van een gevarieerde populatie van bedrijven. De omgeving selecteert de succesvolle eenheden, de bedrijven die winst maken. Evenals later Friedman poneerde hij dat de neoklassieke theorie niet begrepen moet worden als een theorie van individueel handelen, maar als een theorie van (geaggregeerd) marktgedrag. Ongeacht de overwegingen van individuele actoren zal natuurlijke selectie ervoor zorgen dat de door de neoklassieke theorie voorspelde tendensen zich zullen voordoen. Het realisme van de vooronderstellingen doet daarbij niet ter zake.

Dit model van natuurlijke selectie werd door Alchian uitgebreid met adaptief gedrag (met name imitatie). In zijn model zijn imitatie, innovatie en positieve winsten de economische tegenhangers van genetische overerving, mutaties en natuurlijke selectie uit het biologische model. Natuurlijke selectie geeft een verklaring voor toestanden waarin doelbewust gedrag op het microniveau is geëlimineerd. De evolutionaire ontwikkelingen ontstaan door de overdracht van genetische veranderingen die op toeval berusten. Zou men dit willen toepassen op de economische wetenschap dan zou men irrationeel gedrag (dat wil zeggen gedrag dat nergens op gericht is en op toeval berust) moeten introduceren⁸. Indien ondernemers niets beters kunnen doen dan te handelen op basis van ongereflecteerde ingevingen, dan kan men het resultaat alleen verklaren met de natuurlijke selectietheorie. Maar als ze beter kunnen doen dan dat, is er geen reden het natuurlijke selectiemechanisme te hanteren (dat dan overigens ook niet bruikbaar is) (zie Lagueux, 1993).

Gegeven de talloze complicaties die ontstaan om de aan de biologie ontleende metaforen in de economische wetenschap te hanteren, lijkt het verstandiger elke verwijzing naar de biologie achterwege te laten en een zelfstandig evolu-

⁸ Becker (1962) heeft geprobeerd aan te tonen dat de handelingen van irrationele actoren op geaggregeerd niveau tot dezelfde resultaten leiden als de handelingen van rationele actoren, omdat ieder zich uiteindelijk moet schikken naar diens beperkingen (bijvoorbeeld in de vorm van budgetten). Zo liet hij zien dat actoren, hoe irrationeel ze ook mogen zijn, zich uiteindelijk aanpassen aan prijsveranderingen. Kirzner (1962) kritiseerde deze analyse omdat daarin de prijsveranderingen exogeen zijn. Zou Becker hebben willen verklaren hoe een nieuwe evenwichtsprijs tot stand kwam dan zou hij wel terdege hebben moeten aannemen dat actoren rationeel handelen.

tionair mechanisme te introduceren; zoals adaptief leren (Vromen) of culturele evolutie⁹.

Tussen adaptief leren en natuurlijke selectie bestaan aanzienlijke verschillen. Adaptief leren gaat uit van veranderingen binnen eenheden en legt een relatie tussen gedrag en resultaten. Het veronderstelt intentionaliteit waardoor ook een relatie is te leggen met ontwerpactiviteiten.

Dat met de evolutie van allocatieve arrangementen een zekere selectie gepaard gaat is, gegeven de marktconcurrentie, voorstelbaar. Maar hoe zit het met instituties? De efficiëntie van allocatieve arrangementen wordt mede bepaald door de effectiviteit van de institutionele arrangementen. Gaat het selectieargument hier op?

Volgens Hayek, die de nadruk legt op culturele evolutie, ontstaan instituties spontaan als onbedoelde gevolgen van individuele handelingen. Een proces van variatie en selectie zorgt er voor dat alleen die gedragsregels blijven bestaan die gunstig zijn voor de groep waarbinnen ze zijn ontstaan. Hij geeft echter niet aan hoe, door welk mechanisme, die regels in stand blijven en worden gerepliceerd. Er bestaat geen 'markt' voor instituties en de kans dat een spontaan concurrentieproces werkzaam is kan dus worden uitgesloten. Er bestaan wel allerlei economische en politieke belangen en professionele opvattingen. Er zijn dus meerdere mechanismen werkzaam om de 'fitste' gedragsregels uit te selecteren. Er is geen reden aan te nemen dat de economisch meest efficiënte wordt geselecteerd. Uit onderzoek van North (1990) blijkt dat inefficiënte instituties lange tijd kunnen voortbestaan. Institutionele verandering neemt meestal de vorm aan van marginale aanpassingen van het complex van regels, normen en wetten die tezamen het institutionele kader vormen. Bij het theoretiseren over de evolutie van instituties doet men daarom volgens Nelson (1995) niet veel meer dan het analyseren van institutionele verandering.

In feite kan noch de efficiëntie van de allocatieve arrangementen noch de effectiviteit van de instituties op grond van het natuurlijke selectie argument worden aangetoond.

5. Twee theorieën

De combinatie van de eigendomsrechtenbenadering met het idee van de natuurlijke selectie van allocatieve en institutionele arrangementen en de combinatie van de transactiekostentheorie met het idee van ontwerp van deze arran-

⁹ In termen van de twee varianten van 'invisible hand' mechanismen die Ullman-Margalit (1978) onderscheidt is er sprake van de functioneel-evolutionaire vorm. Een functionele analyse verklaart niet hoe iets ontstaat, maar waarom iets blijft voortbestaan.

gementen resulteert in twee duidelijk te onderscheiden richtingen binnen de 'moderne' institutionele economie. Ik noem ze respectievelijk de neoklassieke en de pragmatische institutionele theorie. Deze tweedeling is een eigenhandige constructie en het is nog maar de vraag of ze correspondeert met (de) stromingen binnen de 'moderne' institutionele theorie. Ik zal daarom deze tweedeling vergelijken met het onderscheid dat Eggertsson aanbrengt tussen een neo-institutionele en een nieuwe institutionele theorie.

Eggertsson beschouwt de neoinstitutionele theorie als een uitbreiding van de neoklassieke theorie door de opname van nieuwe randvoorwaarden (transactiekosten en eigendomsrechten) (Eggertsson, 1990, 6). Dit is de reden dat ik haar neoklassiek noem. De 'hard core' van de neoklassieke theorie blijft intact, maar er heeft door die nieuwe randvoorwaarden een aanpassing van de 'protective belt' plaatsgevonden. De nieuwe institutionele theorie verwerpt volgens Eggertsson elementen uit de 'hard core' van de neoklassieke theorie zoals de aanname van onbeperkte rationaliteit. Aan de nieuwe institutionele theorie verbindt hij de naam van Williamson.

Aan de hand van een beknopt overzicht wil ik laten zien dat op de punten die ik heb aangevoerd de typering die Eggertsson geeft van de neo(klassieke) institutionele theorie overeenstemt met mijn construct.

Met betrekking tot het onderscheid tussen markten en bedrijven merkt Eggertsson op dat de definitie van een bedrijf niet gemakkelijk is en dat:

'In fact, the dichotomy of the firm versus the market is unlikely to be a helpful instrument in our search for [a] better understanding of exchange.' (Eggertsson, 1990, 48/49)

In plaats van te proberen te definiëren wat een bedrijf is, is het vruchtbaarder de diverse contractuele vormen en arrangementen te bestuderen.

De neoklassieke institutionele theorie houdt zich vooral bezig met de vraag waarom de ene contractuele vorm over een andere domineert:

'Central to Neoinstitutional Economics is the concept of competition among contractual arrangements.' (Eggertsson, 1990, 53)

Concurrentie leidt ertoe dat de meest efficiënte arrangementen zullen overleven. Hij verwijst hierbij naar Alchian. De concurrentie leidt tot een proces van natuurlijke selectie. Op termijn resulteert een situatie van allocatief evenwicht. De dominantie van bepaalde arrangementen wordt beschouwd als teken van een evolutionair stabiel evenwicht.

In de neoklassieke institutionele theorie speelt de staat een belangrijke rol bij het handhaven van de eigendomsrechten. De onzekerheid over de (politieke) uitkomsten van institutionele veranderingen is een krachtig motief tot institutionele stabiliteit. Eigendomsrechten zijn daardoor allesbehalve flexibel.

Het uitgangspunt bij externe effecten is dat de rechtstreeks betrokkenen zelf proberen via onderhandelingen het probleem op te lossen. Aangenomen wordt dat instituties op termijn naar hun evenwichtswaarde tenderen. De externe

effecten die bij deze evenwichts-waarden horen zijn Pareto-irrelevant. Het evenwicht dat ontstaat is dus per definitie efficiënt (zie bijvoorbeeld De Ales-si, 1983).

Alle aspecten die ik genoemd heb (geen onderscheid tussen markten en bedrij-ven, natuurlijke selectie en gegeven instituties) vindt men hier terug.

Het zou voor de hand liggen om nu de andere constructie te vergelijken met de zogenaamde nieuwe institutionele theorie. Deze vergelijking stuit echter op twee problemen. Ten eerste ontbreekt bij Eggertsson enige invulling van wat hij de nieuwe institutionele theorie noemt, behoudens de opmerking over beperkte rationaliteit en bestaat de nieuwe institutionele economie voor het overige voornamelijk uit aanzetten (zie de bundel van Langlois, 1986). Een tweede complicerende factor is dat Williamson de transactiekosten theorie nadrukkelijk verbindt met het idee van natuurlijke selectie.

Ik zou hier het volgende tegenover willen stellen. Ik ben er niet zo van overtuigd dat beperkte en onbeperkte rationaliteit zulke tegengestelde begrippen zijn. Door informatiekosten te introduceren kunnen ze aan elkaar gerelateerd worden. Er is daarom geen reden om alternatieve institutionele benaderingen te baseren op het rationaliteitsbegrip.

Fundamenteel voor een alternatief acht ik het ontwerpidee, want daarmee ontstaat het onderscheid tussen 'choice within constraints' en 'choice of constraints', zoals Buchanan (1991) het ooit formuleerde.

De ontwerpen hoeven zich niet te beperken tot de institutionele omgeving, zij kunnen zich, afgeleid daarvan, ook richten op beheersstructuren. Ontwerpen gericht op de institutionele omgeving vindt men in de rechtseconomie en in de public choice literatuur en zijn hoofdzakelijk gericht op eigendomsrechten, contractwetgeving, normen, conventies en dergelijke. Het ontwerpen van alternatieve beheersstructuren is het domein van de transactiekostentheorie.

Buchanan meent dat de politiek-econoom moet optreden als 'arbitrator', de onpartijdige buitenstaander, die bemiddelt bij conflicterende aanspraken en die daarbij de eigenschappen van alternatieve stelsels van wettelijke, institutionele en constitutionele regels verklaart (Buchanan, 1991). Williamson (1986) gaat een forse stap verder; hij beschouwt de wetenschapper als een 'institutional design specialist' en dus als ontwerper. Een ontwerp moet echter op het haalbare gericht zijn. Voor de efficiëntiestandaard van een beheersstructuur maakt hij een-zelfde soort voorbehoud als Buchanan bij externe effecten. Een bepaalde situa-tie is slechts dan inefficiënt indien er een haalbaar alternatief is (Williamson, 1994). Alleen dan is vast te stellen of bepaalde transactiekosten vermijdbaar zijn.

Wat betreft de evolutie van organisatievormen beweert Williamson dat '... the transaction cost approach relies (...) on the operation of natural selection forces.' (Williamson, 1981, 574). Deze zullen er voor zorgen dat beheers-structuren die bezuinigen op transactiekosten mettertijd andere beheersstructu-

ren zullen vervangen. Een voorbeeld hiervan zou zijn hoe de multidivisionele structuur (de M-vorm) is ontstaan. Bedrijven met een functionele structuur (de U-vorm) kregen te kampen met controleproblemen en met problemen rond de strategiebepaling. De U-vorm voldeed niet meer en werd vervangen door de M-vorm. Maar dit is niet hoe natuurlijke selectie werkt. Een natuurlijke selectie-argument zou zijn dat de opkomst van de M-vorm tot de ondergang van de inferieure U-vorm leidde. De vervanging van de U-vorm, die niet meer voldeed, door de M-vorm is meer een kwestie van de imitatie van een (innovatief) ontwerp (Kay, 1992). Het idee van natuurlijke selectie past ook niet goed in een theorie waar de specificiteit van activa zo'n grote rol speelt. Indien er aanmerkelijke specifieke investeringen zijn gedaan dan zullen 'sunk costs' de interne organisatie deels beschermen tegen marktkrachten en zal de selectieve druk in de richting van efficiëntie afnemen (Dow, 1987). Voor een evolutionaire benadering ligt een combinatie van een ontwerpbenadering (innovatie) en een proces van culturele evolutie (imitatie door leren) meer voor de hand¹⁰.

6. Conclusie

In de vorige paragrafen heb ik uiteengezet hoe de ideeën van Coase in twee richtingen zijn uitgewerkt. Een antwoord op de vraag naar het institutionele karakter van de analyses van deze 'moderne' institutionele scholen is tot dusver achterwege gebleven. Ik ga daar nu op in.

De neoklassieke institutionele school geeft een verdere ontwikkeling aan van de neoklassieke theorie door de onderkenning dat informatie niet volledig is en niet kosteloos is te verkrijgen en door te wijzen op 'agency' problemen bij contracten waardoor de disciplineringsfunctie van de markt explicieter wordt benadrukt. Ook het belang van instituties voor het ordelijk functioneren van het prijsmechanisme wordt onderkend. Deze verbreding van de focus wordt gevolgd door een verruiming van de randvoorwaarden, zodat de neoklassieke kern wordt bewaard dat actoren optimaliseren onder randvoorwaarden (inclu-

¹⁰ Het idee van natuurlijke selectie rijmt ook niet met de indruk die de transactiekostentheorie geeft van de externe markt. Het lijkt consistent met de gedachtegang die in de transactiekostentheorie wordt ontvouwd om de externe markt te beschouwen als een verzameling van netwerken. In deze netwerken ontwikkelen bedrijven (vragers en aanbieders) duurzame relaties met elkaar. Door deze relaties kunnen zij hun productie- en transactiekosten verlagen en kennis over elkaar verwerven. Door deze aanpassingen worden zij meer afhankelijk van elkaar. Deze afhankelijkheid kan wederzijds, maar ook asymmetrisch, zijn. De aanpassingen versterken de duurzaamheid van de relatie en er wordt een gemeenschappelijke taal ontwikkeld met betrekking tot technische zaken, contractregels, standaardisering van producten en processen. De markt wordt niet gekenmerkt door 'hit-and-run' concurrentie, maar door langdurige relaties binnen netwerken.

sief instituties). De erkenning dat instituties er toedoen blijft theoretisch zonder consequenties.

Door de aandacht voor de relatie tussen transactiekosten en institutionele arrangementen, door de nadruk op de vergelijkende analyse van institutionele arrangementen en door de ontwerpedachte waardoor instituties tendele worden geëndogeniseerd, heeft de institutie een vaste plaats veroverd binnen het conceptuele apparaat van de nieuwe institutionele economie¹¹. De samenhang tussen economische en institutionele ontwikkelingen wordt echter eenzijdig verklaard uit het efficiëntiestreven, dat het allesoverheersend handelingsmotief is. Zo is een hiërarchische beheersstructuur geen uitdrukking van machtsverhoudingen, maar ontstaat ze omdat ze voor bepaalde transactie efficiënt is. Concentratieverschijnselen worden niet opgevat als een streven naar marktdominantie, maar als een gevolg van het streven naar efficiëntie in de bedrijfsoperatie (zie ook de kritiek van Marginson, 1993; Groenewegen, 1990 en Dow, 1987). Dit geeft de analyse een sterk functionalistische ondertoon.

We concluderen dat de centrale problemen van het 'moderne' institutionele perspectief de vorm aannemen van het vinden van de meest efficiënte mix van beheersstructuren, het efficiënte niveau van toezicht en dergelijke, gegeven de input, de output en de technologie. Produkt- en procesinnovatie, de creatie van markten, het ontwikkelen van deskundigheid binnen het bedrijf; zaken die direct te maken hebben met het functioneren van bedrijven worden nauwelijks aangeroerd. Het 'contractuele' of 'constitutionele' bedrijf is geen strategische eenheid maar een reactieve, bezuinigende (zie Foss, 1993).

De institutionele inbedding van markten en bedrijven heeft in hoofdzaak vorm gekregen in de formele regelgeving met betrekking tot eigendomsrechten en contractwetgeving. Waar instituties in andere institutionele theorieën een belangrijke sociaal-culturele en politieke betekenis hebben, beperkt hun invloed zich hier tot economische prikkels en kosten. Dit zijn geen onbelangrijke zaken, maar het geeft wel een sterk gereduceerd beeld van de invloed van instituties op het handelen.

In verhouding tot de oude institutionalisten heeft de opname van instituties in theoretisch opzicht weinig betekenis. Het is voornamelijk door het ongebreidelde gebruik van de term instituties dat de suggestie van een institutionele analyse wordt gewekt.

¹¹ Aangezien de transactie het basisconcept is, meen ik dat het meer voor de hand ligt de nieuwe institutionele economie een wetenschap van economische contracten te noemen dan een wetenschap van het individuele keuzegedrag. (zie Buchanan, 1975)

Literatuur

- Alchian, A., 1950, 'Uncertainty, evolution and economic theory', *Journal of Political Economy*, jrg 58, nr 3, 211-221
- Alchian, A en Demsetz, H., 1972, 'Production, information costs, and economic organization', *American Economic Review*, jrg 62, nr 5, 777-795
- Alchian, A en S. Woodward., 1988, 'The firm is dead, long live the firm. A review of Oliver E. Williamson's 'The economic Institutions of Capitalism'', *Journal of Economic Literature*, jrg 26, 65-79
- Baumol, W.J., 1982, 'Contestable markets: an uprising in the theory of industry structure', *American Economic Review*, jrg 72, nr 1, 1-15
- Becker, G. S., 1962, 'Irrational behavior and economic theory', *Journal of Political Economy*, jrg 70, nr 1, 1-13
- Buchanan, J.M., 1975, 'A contractarian paradigm for applying economic theory', *American Economic Review*, jrg 65, 225-230
- Buchanan, J.M., 1991, 'Constitutional economics', In: Eatwell, J; Milgate, M en Newman, P (eds.), *The New Palgrave, The world of economics*, Londen.
- Buchanan, J M en Stubblebine Wm. C., 1962, 'Externality', *Economica*, jrg 29, 370-384
- Cheung, S.N.S., 1983, 'The contractual nature of the firm', *Journal of Law and Economics*, jrg 26, 1-21
- Coase, R.H., 1984, 'The new institutional economics', *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, jrg 140, 229-231
- Coase, R.H., 1990, *The firm, the market and the law*, The University of Chicago Press, Chicago
- Coase, R.H., 1992, 'The institutional structure of production', *American Economic Review*, jrg 82, nr 24, 713-719
- Dahlman, C.J., 1979, 'The problem of externalities' , *Journal of Law and Economics*, jrg 22, 141-162
- De Alessi, L., 1983, 'Property rights, transaction costs, and X-efficiency: an essay in economic theory', *American Economic Review*, jrg. 73, nr 1, 64-81
- Demsetz, H., 1967, 'Toward a theory of property rights', *American Economic Review*, jrg 57, nr 2, 347-359
- Demsetz, H., 1993, 'The theory of the firm revisited', In: Williamson en Winter (red.)
- Dow, G. K., 1987, 'The function of authority in transaction cost economics', *Journal of Economic Behavior and Organization*, jrg 8, 13-38
- Eggertsson, TH., 1990, *Economic behavior and institutions*, Cambridge University Press, Cambridge

- Fama, E. F., 1980, 'Agency problems and the theory of the firm', *Journal of Political Economy*, jrg 88, nr 2, 288-307
- Foss, N.J., 1993, 'Theories of the firm: contractual and competence perspectives', *Journal of Evolutionnary Economics*, jrg 3, 127-144
- Foss, N.J., 1994, 'The two Coasian traditions', *Review of Political Economy*, jrg 6, nr 1, 37-61
- Furubotn, E.G. en S. Pejovich., 1972, 'Property rights and economic theory: A survey of recent literature', *Journal of Economic Literature*, jrg 10, 1137-1162
- Furubotn, E.G., 1990, 'Different approaches to the economic analysis of institutions: some concluding remarks', *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, jrg 146, nr 1, 226-232
- Groenewegen, J., 1990, 'De transaktiekostentheorie nader bezien', *Tijdschrift voor Politieke Economie*, jrg 12, nr 4, 50-76
- Hodgson, G.M., 1988, *Economics and institutions*, Polity Press, Cambridge
- Hodgson, G.M., 1993, *Economics and evolution*, Polity Press, Cambridge
- Jensen, M.C. en W. H. Meckling., 1976, 'Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure', *Journal of Financial Economics*, nr 3, 305-360
- Kay, M.N., 1992, 'Markets, false hierarchies and the evolution of the modern corporation', *Journal of Economic Behavior and Organization*, jrg 17, 315-333
- Khalil, E.L., 1995, 'Organizations versus institutions', *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, jrg 151, nr 3, 445-466
- Kirzner, I.M., 1962, 'Rational action and economic theory', *Journal of Political Economy*, jrg 70, nr 4, 380-385
- Lagueux, M., 1993, 'Natural selection and economics', *Methodus*, jrg 5, 93-100
- Langlois, R.N., 1986 (red.), *Economics as a process: essays in the new institutional economics*, Cambridge University Press, Cambridge
- Marginson, P., 1993, 'Power and efficiency in the firm: understanding the employment relationship', in: Pitelis (1993)
- Medema, S.G., 1996, *Of Pangloss, Pigouvians and Pragmatism: Ronald Coase and social cost analysis*, A journal of the History of Economic Thought, jaargang 18, 1996, 96-115
- Ménard, C., 1995, 'Markets as institutions versus organizations as markets? Disentangling some fundamental concepts', *Journal of Economic Behavior and Organization*, jrg 28, 161-182
- Moe, T.M., 1984, 'The new economics of organizations', *American Journal of Political Science*, jrg 28, nr 4, 739-777
- Nelson, R.R., 1995, 'Recent evolutionary theorizing about economic change', *Journal of Economic Literature*, jrg 33, 48-90

- North, D.C., 1990, *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge
- North, D.C., 1994, 'Economic performance through time' *American Economic Review*, jrg 84, nr 4, 359-368
- Ouchi, W.G., 1980, 'Markets, bureaucracies and clans', *Administratieve Science Quarterly*, jrg 25, 129-141
- Pitelis, Ch. (red.), 1993, *Transaction costs, markets and hierarchies*, Basil Blackwell, Oxford
- Simon H.A., 1991, 'Organizations and markets', *Journal of Economic Perspectives*, jrg 5, nr 2, 25-44
- Ullmann-Margalit, E., 1978, 'Invisible-hand explanations', *Synthese* jrg 39, 263-291
- Vanberg, V.J., 1992, 'Organizations as constitutional systems', *Constitutional Political Economy*, jrg 3, nr 2, 223-253
- Vromen, J.J., 1994, *Evolution and efficiency. An inquiry into the foundations of 'new institutional economics'*, Eburon, Delft
- Williamson, O.E., 1981, 'The economics of organization: the transaction cost approach', *American Journal of Sociology*, jrg 86, nr 3, 548-577
- Williamson, O.E., 1985, *The economic institutions of capitalism*, The Free Press, New York
- Williamson, O.E., 1986, 'The economics of governance: framework and implications', In: Langlois (1986)
- Williamson, O.E., 1990, 'A comparison of alternative approaches to economic organization', *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, jrg 146, nr 1, 61-75
- Williamson, O. E., 1991, 'Comparative economic organization: the analysis of discrete structural alternatives', *Administrative Science Quarterly*, jrg 36, 269-296
- Williamson, O. E., 1994, 'Efficiency, power, authority and economic organization', Paper gepresenteerd op de conferentie: *Transaction Cost Economics and Beyond*, 6-7 juni, EUR, Rotterdam
- Williamson, O. E. en S. G. Winter (red.), 1993, *The nature of the firm*, Oxford University Press, New York
- Winter, S.G., 1993, 'On Coase, competence and the corporation', In: Williamson en Winter (red.)